

5. Жыныстық қылмыстардың алдын-алудың маңызды бағыты-қоғамдағы зорлық-зомбылық деңгейіне әсер ететін себептер мен жағдайларды тиімді және тиімді бақылау. Ол үшін кәметке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы іс - әрекеттерді жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жоюға немесе бейтараптандыруға тиімді ықпал ете алатын әлеуметтік, психологиялық, адамгершілік-тәрбиелік және құқықтық сипаттағы мемлекеттік және қоғамдық шаралардың көп деңгейлі бірыңғай жүйесін құру қажет.

Осылайша, кәметке толмағандарға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық тек бұрмаланған физиологиялық қажеттіліктермен ғана емес, сонымен бірге болатын мотивтердің күрделі жиынтығымен анықталады және бір-бірімен әртүрлі иерархиялық өзара әрекеттесуде болады. Алайда, криминологиялық ғылымның соңғы жетістіктерін қолдану арқылы ғана осы ахуалды бейтараптандыруға болатын сыртқы факторлардың криминогендік маңыздылығын ескеру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Құқықтық статистика мен арнайы есептер бойынша комитетінің «Тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы» №1М нысаны бойынша статистикалық деректері // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>

2 Догадина .М.А., Перегожин Л.О. Сексуальное насилие над детьми. М.: Зерцало, 1999. -183 с.

3 Дмитриева Т.Б., Шостакович Б.В. Агрессия и психическое здоровье. - СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 324 с.

4 «Қазақстан Республикасының «Бала құқықтары туралы» Конвенцияны іске асыруы туралы бесінші және алтыншы жиынтық мерзімді баяндамасын бекіту туралы» 2021 жылғы 28 желтоқсандағы Қазақстан Республикасы Үкіметінің №942 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000942>

5 «Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 08 маусымдағы қаулысы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400>

6 «Қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған, қылмыстық жауаптылыққа тартылған және тартылатын адамдарды арнайы есепке алуды және ұстап алынған, күзетпен ұсталатын және сотталған адамдарды дактилоскопиялық есепке алуды жүргізу, пайдалану және сақтау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2018 жылғы 27 ақпандағы № 29 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2018 жылғы 28 наурызда № 16667 болып тіркелді // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800016667>

7 Старович З.А. Судебная сексология. -М.: «Юридическая литература», 1991. -153 с.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗА ТҮРЛЕРІНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМА: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

*Каиржанқызы А., Астана Халықаралық университетінің 2 курс магистранты,
Астана қ.*

(Ғылыми жетекші -Абугалиева Ф.М., з.ғ.м.,аға оқытушы)

Жаза – сот үкімімен тағайындалатын, мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Жазаның негізгі мақсаты әлеуметтік әділетті қалпына келтіру, заң бұзған адамдарды тәрбиелеп, қайта қатарға қосу, оларды алдағы уақытта жаңа қылмыс жасаудан алдын алу болып табылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі бойынша, жаза белгілеу кезінде қылмыстың сипаты мен қоғамға қатер төндіру дәрежесі, айыпкердің жеке басы, оның мінез-кұлқы, жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар ескеріледі.

Сондай-ақ, жазаның айыпты адамның түзелуіне және оның отбасы мен асырауындағы адамдардың тіршілік жағдайына ықпалы да есепке алынады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚК) 40 бабында: айыппұл, қамаққа алу, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан тысқары жерге шығарып жіберу, айыппұл, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, бас бостандығын шектеу, бас бостандығынан айыру түріндегі жаза түрлері көзделген. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі және Германия Федеративті Республикасы Қылмыстық кодексінде көзделген жаза түрлеріне салыстырмалы талдау жасап қарастырайық.

ҚР ҚК 41-бабына сәйкес, айыппұл дегеніміз Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір санына сәйкес келетін мөлшерде не пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, жымқырылған мүлік құнына, алынған кіріс сомасына немесе бюджетке түспеген төлемдер сомасына еселенген мөлшерде тағайындалатын ақшалай өндіріп алу. Айыппұл түріндегі жаза қылмыстық теріс қылық жасаған және қылмыс жасаған адамға қолданылады. Айыппұлды төлеу мерзімі сот үкімі заңды күшіне енгеннен кейін үш жыл мерзімнен аспайтын мерзім белгіленеді.

ҚР ҚК 42-бабына сәйкес, түзеу жұмыстары Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір санына сәйкес келетін мөлшерде тағайындалатын ақшалай өндіріп алу болып табылады, ол келтірілген материалдық зиянды өтеу үшін қолданылады. Түзеу жұмыстары түріндегі жазаны орындау жергілікті пробация қызметіне жүктелінеді. Сотталған күніне сегіз сағаттан аспайтын мәжбүрлі еңбекке тартылып, мемлекет кірісіне жалақысының 10-50% аударады. Ұстап қалу жалақының барлық түрінен, ақшалай және заттай жүргізіледі. Сотталғандардың жалақысынан ұстап қалынған заттай бөлік жұмыс берушінің иелігінде қалады, ал оның құнын ол ай сайын мемлекет кірісіне аударады. Ұстап қалу әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік қамсыздандыру тәртібімен алынатын жәрдемақылардан, біржолғы сипаттағы төлемдерден алынбайды.

ҚР ҚК 43-бабына сәйкес, қоғамдық жұмысқа тарту сотталған адамның жергілікті атқарушы органдар қоғамдық орындарда ұйымдастыратын, белгілі бір біліктілікті талап етпейтін тегін қоғамдық пайдалы жұмыстарды орындауынан тұрады. Жергілікті атқарушы органдар мен қоғамдық ұйымда белгілі бір біліктілікті талап етпейтін тегін қоғамға пайдалы жұмыстарды орындаудан тұрады. Аталған жазаны орындау жергілікті пробация қызметіне жүктеліп, күніне төрт сағаттан аспайтын екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қолданылады. Қоғамдық жұмысқа тарту тек ресми түрде жұмыссыздарға қолданылады. Қосымша жаза ретінде сот үкімі бойынша жылыға бір жүз сағаттан аспайтын мерзім белгіленеді.

Бас бостандығын шектеу жазасы – пробациялық бақылауда бола тұра тиісті мінез-құлықты сақтау және түнгі уақытта тұрғылықты мекен-жайынан кетпеу, кафе, бар, ресторандарға, ойын сауық ұйымдарына, егер ол жұмыспен байланысты емес болса, бармау міндеттемесі. Пробациялық бақылау сотталғанның тұрғылықты мекен-жайы бойынша сот үкімі заңды күшіне енгеннен кейін он күн мерзімде орнатылады.

ҚР ҚК 43 бабына сәйкес, бас бостандығынан шектеу жазасы дегеніміз сотталған адамға алты айдан жеті жылға дейінгі мерзімге пробациялық бақылау белгілеуден және оны жазаны өтеудің бүкіл мерзімі ішінде жыл сайын бір жүз сағаттан мәжбүрлі еңбекке тартуды атаймыз. Бас бостандығын шектеу сотталған адамның тұрғылықты жері бойынша қоғамнан оқшауланбай өтеледі. Мәжбүрлі еңбекті жергілікті атқарушы органдар қоғамдық орындарда ұйымдастырады және күніне төрт сағаттан асырылмай өтеледі. Пробациялық бақылауды уәкілетті мемлекеттік орган жүзеге асырады және сот шешімі бойынша сотталған адамның: сотталған адамның мінез-құлқын бақылауды жүзеге

асыратын уәкілетті мемлекеттік органға хабарламай, тұрақты тұрғылықты жерін, жұмысын, оқуын ауыстырмау; белгілі бір орындарға бармау; психикаға белсенді әсер ететін заттарды тұтынуға байланысты психикалық, мінез-құлықтық бұзылушылықтарынан (ауруларынан), жыныс жолдары арқылы берілетін аурулардан емделу курсынан өту; отбасын материалдық қолдауды жүзеге асыру міндеттерін; сотталған адамның түзелуіне және оның жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуға ықпал ететін басқа да міндеттерді орындауды қамтиды.

ҚР ҚК 45-бабына сәйкес, қамауға алу жазасы деп сотталған адамды тағайындалған жазаның бүкіл мерзімінде қоғамнан қатаң оқшаулау жағдайларында ұстауды білдіреді. Қамауға алу жазасы тек қылмыстық теріс қылықтар үшін тағайындалатын негізгі жазаның түрі болып табылады. Қамаққа алу он тәуліктен елу тәулікке дейінгі мерзімге белгіленеді. Ұстап алу мерзімі қамаққа алу мерзіміне қосылады. Қамаққа алу кәмелетке толмағандарға, жүкті әйелдерге, жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдерге, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерге, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар адамдарға тағайындалмайды.

Қамаққа алу жазасын орындау Қылмыстық-атқару Кодексінің 86-бабына сәйкес, сотталған жеріндегі арнаулы қабылдау орындарында, тергеу изоляторларының оқшауланған учаскелерінде өтейді. Қамаққа алуға сотталғандар камераларда қатаң оқшаулау жағдайларында ұсталады. Ерлер мен әйелдер, сондай-ақ бұрын мекемелерде жазасын өтеген және сотталғандығы бар адамдар бөлек ұсталады. Өртүрлі инфекциялық аурулармен ауыратын сотталғандар бөлек және дені сау сотталғандардан жеке ұсталады. Соттардың, құқық қорғау органдары мен арнаулы мемлекеттік органдардың сотталған бұрынғы қызметкерлері, сотталған сотталғандардың мінез-құлқын бақылау мен қадағалауды жүзеге асыруға уәкілетті адамдар басқа сотталғандардан оқшауланып ұсталады. Сотталған адамды денсаулық сақтау ұйымдарының емдеу мекемелеріне емдеуге жатқызуға жіберген жағдайда, оны күзетуді қамтамасыз ету үшін айдауыл қойылады.

ҚР ҚК 46 бабына сәйкес, бас бостандығынан айыру жазасы ретінде сотталған адамды қылмыстық-атқару жүйесінің мекемесіне жіберу арқылы оны қоғамнан оқшаулаудан тұрады. Бұл жазаның түрі сотталушыға тағайындалатын жазалардың ішіндегі ең қатал жаза ретінде танылады. Оның максималды шегі 25 жылға дейінгі мерзімді қамтиды. Өмір бойына бас бостандығынан айыру аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін белгіленуі мүмкін. Өмір бойына бас бостандығынан айыру он сегіз жасқа дейін қылмыс жасаған адамдарға, әйелдерге, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерге тағайындалмайды. Өмір бойына бас бостандығынан айыру кешірім жасау тәртібімен белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айыруға ауыстырылуы мүмкін.

Жоғары аталған ҚР Қылмыстық заңнамасында көрсетілген негізгі жазалардың қолданылу тәртібі мен тағайындалу негіздемесі көпшілік жағдайда жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың қоғамға қауіптілік деңгейі мен сипатына қарай тағайындалады.

Біздің құқықтық жүйе роман-германдық құқықтық жүйеге кіретіндіктен, осы жүйені қолданатын көптеген шет мемлекеттердің құқықтық жүйесінде, оның ішінде жазаның тағайындалуы мен іске асырылуында бірқатар ұқсастықтар мен айырмашылықтар кездесетінін атап өткен жөн. Соның бірі Германия Федеративті Республикасының жаза институтымен салыстырмалы талдау негізінде қарастырып көрейік.

Германия Федеративті Республикасының Қылмыстық Кодексі жаза ұғымын қамтымайды. Доктрина дәстүрлі түрде жазаны оның мақсаттарға қатынасына қарай анықтайды. Сондықтан XIX ғасырдың басынан бастап неміс қылмыстық-құқықтық доктринасының өкілдері жазаның абсолютті және салыстырмалы теорияларын жақтаушыларға бөлінді. Абсолютті теория үшін жазаның негізгі мақсаты кек алу, салыстырмалы түрде қорқыту болып табылады. Алдын алу және қайта әлеуметтену мақсаттары үлкен маңызға ие. Тәжірибешілер арасында ең танымал-жазалаудың аралас теориялары.

Германияның қылмыстық-құқықтық доктринасы бойынша жаза кінәлі жасалған қылмыстық әрекеттің тұрақты құқықтық салдары болып табылады. Жаза қолданыстағы қылмыстық кодексі жалпы бөлімде үшінші бөлімді қамтиды, оған әрекеттің құқықтық салдары туралы қылмыстық-құқықтық нұсқамалар кіреді. Қарастырылып отырған бөлімнің бірінші "жазасы" тарауында жазаның екі түрі қарастырылған, олар заңды сипаты бойынша негізгі болып табылады - бас бостандығынан айыру және ақшалай айыппұл. Қосымша жазаларға - көлік құралын басқаруға тыйым салу жатады. Сонымен қатар, Германия қылмыстық кодексінде қарастырылған жаза жүйесінің романы-бұл Германияның қылмыстық құқығына тән жаза, мысалы, мүліктік айыппұл (§ 43 A). Оның ерекше құқықтық сипаты бар, қазіргі уақытта мүліктік айыппұл іс жүзінде өте сирек қолданылады және ақшалай айыппұлдың жаңа түрі ретінде қарастырылады.

Сондай-ақ, іс-әрекеттің құқықтық салдары жүйесіне тән оның қосымша салдары сияқты элементі болып табылады. Оларға белгілі бір лауазымдарды атқару құқығынан айыру, қоғамдық сайлау нәтижесінде алынған құқықтарды пайдалану құқығы, көпшілік алдында сайлау немесе дауыс беру құқығы, сайлану құқығы және дауыс беру құқығы жатады. Германияның қылмыстық құқығының нақты институты-бұл шаралар жүйесі (Massnahmen). Неміс заң шығарушысы оларды кінәлі әрекеттің заңды салдары ретінде түсінеді. Шаралар жазаларға, қосымша жазаларға және қосымша салдарға жатпайды. 8-тармақтың §11 негізінде оларға "кез келген түзету және қауіпсіздік шаралары, мүлікті тәркілеу, қылмыс заттарын алып қою, қылмыс құралдары мен айналымға тыйым салынған заттарды жою" жатады. Қосымша қылмыстық құқық деп аталатын (Nebenstrafrecht) жануарларды ұстауға тыйым салу сияқты нақты шараларды қамтиды (§ 20 жануарларды қорғау туралы Заң).

Бас бостандығынан айыру жазасы бас бостандығынан айыру түріндегі бірыңғай жаза Германия Қылмыстық кодексінде 1970 жылдың 1 сәуірінен бастап қылмыстық құқықты реформалау туралы бірінші Заңның 4-бабының негізінде пайда болды. Бұған дейін қамауға алу және қамаққа алу түріндегі жазалар қарастырылған.

Негізгі жазаның екінші түрі - ақшалай айыппұл. Ол күндізгі ставкаларда тағайындалады. Ақшалай айыппұлдың күнделікті ставкаларының ең аз саны - бес толық күндік ставка, ал егер заң басқаша белгілемесе, ең жоғары ставка-үш жүз алпыс толық күндік ставка. Күнделікті ставканың мөлшері де әр жағдайда әр түрлі болады, өйткені сот оны адамның жеке және материалдық жағдайын ескере отырып анықтайды. Сондықтан сот, әдетте, адамның орташа тәуліктік кірісі бар несеме кірісі болуы мүмкін таза кірістен шығады. Бұл ретте адамның табысы, оның мүлкі және өзге де өмір сүру көздері де ескерілуі мүмкін. Күнделікті тарифтің мөлшері екіден он мыңға дейін неміс маркалары. Кейбір жағдайларда бас бостандығынан айырумен қатар ақшалай айыппұл тағайындалуы мүмкін.

Мүліктік айыппұл (Vermögensstrafe) есірткінің заңсыз саудасына және ұйымдасқан қылмыстың басқа түрлеріне қарсы күрес туралы 15.07.1992 ж. заңымен енгізілді. Германияның қылмыстық кодексіне мүліктік айыппұл туралы норманы енгізген заң шығарушының негізгі мақсаты ұйымдасқан қылмыстың, оның ішінде есірткі саудасымен байланысты қылмыстық әрекеттің нәтижесінде алынған пайданы алып тастауға және ұйымдасқан қылмыс саласына ақша қаражатын қайта инвестициялаудың алдын алуға үлкен мүмкіндік беру болды. Германия заң шығарушысы бас бостандығынан айыру жазасын өтегеннен кейін қылмыстық әрекетті жалғастыру үшін адамды материалдық құралдардан айыру мақсатын көздеді.

Қосымша жаза ретінде сотталған адам үшін үкімде мұндай салдарларды өз бетінше шығармай туындайтын жазаға қосымша болып табылады. Қосымша жаза белгілі бір лауазымдарды атқару құқығынан айыру, қоғамдық сайлау нәтижесінде алынған құқықтарды пайдалану құқығы, көпшілік алдында сайлау немесе дауыс беру құқығы, сайлану құқығы және дауыс беру құқығы жатады.

Қорытындылай келе, шетелдік қылмыстық-құқықтық доктриналар жазаның анықтамасын оның мәні мен мақсаттарына қарай тұжырымдайды. Сонымен, батыс герман ғалымдарының пікірінше, жаза – бұл күрделі ұғым. Оның мағынасы қисынсыз, оны қылмыс нәтижесінде бұзылған құқықтық тәртіпті символдық қалпына келтіруден көруге болады. Бұл мағынада жаза қылмыскер жүзеге асыруы керек кінәні өтеу болып табылады. Конституциялық сот "заңды бұзғаны үшін төлем" туралы айтады. Бірақ жазалау арқылы ұтымды мақсаттар, ең алдымен қылмыстық әрекеттердің алдын алуына назар аударады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ (Электронды ресурс) Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі - "Әділет" АҚЖ (zan.kz)

2. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии в редакции от 13 ноября 1998 г. по состоянию на 15 мая 2003 г., Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии (Электронды ресурс) <https://www.rawunsch.de>

3. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Общая часть читать онлайн, Борчашвили И.Ш. (Электронды ресурс) <https://www.knigogid.ru>

4. "Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2-е издание" (Электронды ресурс) Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии (rawunsch.de)

5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ (Электронды ресурс) Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі - "Әділет" АҚЖ (zan.kz)

ЗАҢДЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДІҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАТЫ РЕТІНДЕ

*Кенжебаева С. Б., 2 курс магистранты, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.
(Ғылыми жетекшісі- Сабитов С.М., доктор PhD)*

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, біздің мемлекетіміздің ең құнды игілігі - адам мен оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. Адам құқықтарының үстемдігі барлық өркениетті елдердің тиісті қорғалуы мен кепілдіктерінің негізгі принциптерінің бірі болуы керек.

Біздің Президент Нұрсұлтан Назарбаев "Қазақстан-2030 "Стратегиясы" Қазақстан дамуының жаңа кезеңінің ішкі және сыртқы саясатының 30 маңызды серпінді бағытына арналған Қазақстан халқына арнаған жиырма жетінші үндеуінде: "ашық демократиялық қоғамның іргетасын ұдайы нығайта отырып, біз демократия мен заңның үстемдігі - бұл екі ұғым екенін ұмытпауымыз керек, онсыз өмір сүру мүмкін емес. Сондықтан бізге азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғайтын тиімді жүйе қажет".

Жеке тұлғалардың құқықтарын қамтамасыз ету қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Өйткені бұл органның қызметінде тіпті жеке тұлғалардың конституциялық құқықтарының бұзылуы орын алады және айтарлықтай шектеулер пайда болады. Сонымен бірге қылмыстық іс жүргізуге мәжбүрлеуге қарсы түрлі шаралар, әсіресе қылмыстық сот төрелігі саласында тартылған адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін айтарлықтай шектейтін алдын алу шаралары қолданылуы мүмкін.

Қолданыстағы қылмыстық процесстік кодексінің іргелі негізі құқықтық мемлекеттің демократиялық идеялары мен қағидаттары, сондай-ақ Қазақстан Республикасының